

НАСТАНАК УГОВОРА О ДОЖИВОТНОМ ИЗДРЖАВАЊУ

*Non aetati sed necessitati alimenta debentur.*²

Ulpianus

Апстракт

У изучавању уговора о доживотном издржавању посебну пажњу треба посветити његовом пореклу. Корени доживотног издржавања сежу чак до самог освета средњег века, кога обелажава племенски начин живота тадашњих народа, који су се у регулисању својих међусобних права и обавеза служили својим обичајима. Преломни моменат за настанак и даље развијање уговора о доживотном издржавању је формирање приватне својине на земљишту, а истовремено са њом и приватних породичних имања. Тек тада се поставља и питање издржавања лица, која због старости нису способна за привређивање, пошто је њихово издржавање за време племенског начина живота падало на терет целог племена. Развој доживотног издржавања није имао исти ток на свим просторима. Док је у Немачкој овај уговор најчешће коришћен код сеоског становништва, код нас је био у употреби међу владајућим слојевима друштва. Разлог овоме је дуго задржавање колективне својине на сеоским имањима за време турске владавине. Разлика се појавила и у правној природи доживотног издржавања, пошто је у Немачкој стварноправног карактера, а код нас облигационоправног карактера. Развој уговора о доживотном издржавању је наметнуо

¹ Мастер права, студент докторских студија Правног факултета Универзитета у Београду

² Издржавање се не даје због година, него због потребе. Малолетство и старост сами за себе нису довољни да би се стекло право на издржавање. Потребна је још неспособност за привређивање и немаштина.

и потребу његовог законског регулисања. Код нас је то учињено тек 1955. године.

Кључне речи: *порекло доживотног издржавања, сврха доживотног издржавања, место развоја доживотног издржавања, правна природа доживотног издржавања, законско регулисање доживотног издржавања.*

1. Увод

Доживотно издржавање се појавило на самом прагу средњег века и могло је да настане на више начина, а најчешће путем засебног уговора, тестаментa као и у склопу са неким другим уговором. Доживотно издржавање је била честа појава током читавог средњег века, а оно своје порекло вуче из обичаја примитивних народа још из периода родовско – племенског начина живота. Његова главна сврха је било обезбеђивање наследства са колена на колена, пошто је познато да је средњи век био период примитивног феудализма и да већина тадашњих народа није познавала установу тестаментa, као редовног пута преноса имовине после смрти неког лица на његове потомке. Дуго је времена било потребно да се доживотно издржавање почне закључивати као самосталан уговор чији је предмет био пружање издржавања лицу, које ће као накнаду за то дати сву или само део имовине. За ово је био потребан прелазак са колективне на индивидуалну својину. Важно је напоменути да овај процес није био ни лак на краткотрајан.

Током средњег века уговор о доживотном издржавању су најчешће закључивали остарели кметови. Основни мотив који је водио кметове да закључе овај уговор био је да себи обезбеде младу радну снагу, која ће истовремено кмету пружати потребно издржавање и испуњавати обавезе према феудалцу. Кмет је имао неку врсту дугорочног закупа, који се наслеђивао, све док се уредно испуњавају обавезе према феудалцу.³ Економска зависност кмета од феудалног господара је допринела све чешћој употреби уговора о доживотном издржавању у земљама у којима се заостали феудализам задржао дужи временски период.

³ О. Антић, Наследно право, Београд 2010, 346.

Духовна власт је имала важну улогу у средњевековном праву па стога ни не чуди податак да су се цркве и манастири често појављивали у улози даваоца издржавања превасходно, јер су појединцима уливале већу сигурност. Само тада су појединци били уверени да ће им се након њихове смрти издати сви потребни помени пошто су духовне вредности имале превагу над световним у њиховим животима. Временом су се оснивале и посебне установе чија је основна сврха била пружање доживотног издржавања. У XII веку су понегде појединци почели да закључују уговор о доживотном издржавању самостално и то обично у оквиру фамилије. Хронолошки посматрано, овај уговор је у самом зачетку свог развоја, био уређен обичајним правом, а тек у XIV веку су се јавила прва писана правила, која регулишу уговор о доживотном издржавању. Тек се почетком XIX века у Немачкој појавио научни рад, које је на систематичан и свеобухватан начин обрадио установу доживотног издржавања. На овом месту кључно је напоменути и објаснити институте из којих се развио уговор о доживотном издржавању.

2. Немачко право

Немачко право садржи различите називе за ову установу нпр. *Leibgedinge*, *Leibzucht*, *Ausgedinge* и слично. На овом месту је важно напоменути да су у Немачкој постојали специфични обичаји германских племена.⁴ При изучавању питања порекла уговора о доживотном издржавању важно је подробно разумети институте из којих се развио уговор о доживотном издржавању као и њихове променљивости услед историјских и економских збивања.

Првобитни, а вероватно и најстарији обичај код Германа је био да кад човек изнемогне, да не може више сам да се издржава, скаче са стене или да га његова деца или саплеменици убију.⁵ Потом је уследио развој неке врсте доживотног издржавања *sui generis* у односу на доживотно издржавање у савременом праву. Ово издржавање се сводило на то да глава породице уступи својој деци своју заоставштину још за живота, а при том да се он повуче до огњишта, а звало се *Setzen af den Alten Teil*, а у случају да се радило

⁴ Вид. С. Михајловић, Заједница живота заснована уговором о доживотном издржавању, Зрењанин 1965, 5-16.

⁵ Вид. J. Grimm, Deutsche Rechtsaltertumer Band I, Leipzig 1922, 572-576.

о мајци, њој се давало најбоље место у кући.⁶ Преломни тренутак за настанак овог обичаја био је престанак варварског убијања, као и настанак индивидуалне својине, пошто се колективна својина није могла уступати. Професор Борислав Благојевић је кроз своје бављење наследним правом изнео схватање да је наследство нераздвојно везано за уступање својине.⁷

Специфичан обичај је постојао у скандинавском праву. Ради се о тзв. Арфсалу, који се састојао у томе да онај који предаје имање предаје уједно и себе. Тим чином је престајао бити свој господар. Он је истовремено улазио у кућу примаоца имања и обавезивао се да му служи док буде био у стању.⁸

Имање се могло уступити и цркви и тај институт се звао предаја душе -*Seelgabe*.⁹ Код овог института основни мотив је била брига за душевно стање лица, које прима доживотно издржавање. Овај институт је најчешће везиван за кметове, јер је код њих представљао установу наслеђивања *sui generis*, пошто код њих писаних прописа о томе није било.

Ausgedinge је древни институт, који је према појединим ауторима¹⁰ највероватније настао моментом индивидуализације својине. Овај моменат је имао одлучујућу улогу код питања наслеђа. Тада се јавила и потреба бољег обезбеђења наслеђа појединих лица. *Ausgedinge* је регулисао наслеђивање кметова, пошто оно није било регулисано за време постојања заједничке својине.¹¹

При изучавању ове специфичне установе, узроке не треба тражити само у обичајима Германа, већ је кључно и разматрање историјских, економских и друштвених услова тадашњег времена. Важан историјски моменат одиграо се пред крај V века, када су Германи основали бројне варварске краљевине на месту некадашњег Западног римског царства. Специфичност германског освајања се састојала у томе што су се њихова култура и обичаји мешали са културом и обичајима староседелаца. Приликом освајања римске територије Германи су запосели две трећине земљишта, које су

⁶ Ibid., 574-575.

⁷ Б. Благојевић, Наследно право у Југославији, Београд 1975, 1-13.

⁸ К. Sepp, Der Leibrentenvertrage, Munchen 1905, 1 и даље.

⁹ Ibid., 2-3.

¹⁰ С. Horaček, Das Ausgedinge, Wien – Leipzig 1904, 6-10.

¹¹ Ibid., 8.

неравномерно поделили међу собом.¹² Најквалитетније поседе узеле су истакнуте старешине, док су војници морали да се задовоље преосталим земљиштем. Чести ратови су непосредни узрок, који је приморао слободне германске сељаке да се ставе под заштиту крупних земљопоседника, а од IX века и под заштиту цркве.¹³

Ausgedinge је у средњевековном немачком праву представљао антиципирано наслеђивање, јер тестамент као правни институт још није настао. Основни мотив, којим се водио немачки народ при уступању цркви свог имања био је обезбеђење издржавања за децу, које је подразумевало и поделу тог имања међу њима, ако их је било више.¹⁴ Постојало је и обезбеђивање доживотног издржавања удовици тзв. *Lipgedinge*, а било је могуће да га супружници међусобно уговоре приликом тзв. *Morgangabe*.¹⁵

Временом су обавезу доживотног издржавања почели да преузимају и поједини градови и манастири. Најважније правно обележје доживотног издржавања у средњевековној Немачкој је то да је имаоло стварноправни карактер, које се задржало и у савременом немачком праву. Формула опата Маркулуфа из VII века сматра се најстаријим правним документом о овом институту и била је написана латинским језиком.¹⁶ У овом документу се говори о томе да лице које се прихвати обавезе давања доживотног издржавања треба да испуњава све потребе примаоца издржавања да би после његове смрти могло да постане власник свих његових садашњих ствари.^{17, 18} Саксонско огледало и аутономно сељачко право за Вестфалфију из

¹² Ф. Енгелс, Порекло породице, приватне својине и државе, Београд 1960, 9.

¹³ Вид. Е. А. Космински, Историја средњег века, Београд 1946, 8 и даље; Ф. Енгелс, 20 и даље.

¹⁴ Ф. Енгелс, 206-207.

¹⁵ С. Михајловић, 10.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Детаљније о овим обавезама види код С. Михајловић, 10-11.

¹⁸ „Пошто немам деце, а притисли ме сиромаштво и немоћ, намеравам тебе да адаптирам тако да ме снабдеваш докле год сам жив, животним намириницама, одећом, постељином, обућом и то у довољним количинама, а све моје ствари које имам, као јело, вино, ливаде, стоку и остало моје покућство, уз придржај права, још за живота имаш преузети у своју власт, ради чега ти и стављам исправу, тако да нико од мојих наследника, нити било ко други, овај међусобни споразум не може да промени. Како је горе речено док сам жив има да се бринеш о мојим потребама, а све моје садашње ствари након моје смрти да остану у твојој власти и да радиш са њима што год хоћеш.“ Претходно наведени текст је превод формуле опата Маркулуфа према аутору Михајловићу. Вид. С. Михајловић, 10-11.

1363. године садрже податке о овом институту.¹⁹ Врхунац развоја овог института трајао је од XVI (и то после краха Великог сељачког рата 1525. године) до XVIII века. Сељаци су трпели најтеже последице после слома Великог сељачког рата, а то је допринело ширењу доживотног издржавања код њих у намери да себи и својим породицама обезбеде егзистенцијалне животне услове. Прописи о доживотном издржавању су првенствено регулисали обавезе фискалне природе као и личне односе међу сељаштвом и властелом. У средњовековној Немачкој је често у употреби била и пословица, „Стари ће бити продати са земљом „, и то је значило да ће лице, које је примало издржавање бити продато заједно са имањем за случај да га отуђи.²⁰

Овај институт је било практично немогуће дефинисати као уговор о доживотном издржавању због његових следећих особина: 1. *Ausgedinge* је поклон сељаку за добро привређивање, а слаб привредник није могао да га заснује; 2. да би могао да заснује доживотно издржавање сељак је морао да буде неспособан за рад, а један од главних услова који се захтевао је да он мимимално има напуњених педесет година живота; 3. имање се могло уступити само лицу из реда потенцијалних наследника.²¹

У средњовековном немачком праву је чак било дозвољено да се противно вољи имаоца имања, исто прода и да се на тај начин одреди квантитативни и квалитативни вид доживотног издржавања. У случају да дође до принудне продаје имања радило би се о принудној експропријацији по данашњим схватањима. Доживотно издржавање је у себи крило и потенцијалну опасност од стварања фиктивних обавеза издржавања. Ово су често злоупотребљавали младићи који су требали да одслуже свој војни рок.²² Најважније обележје средњовековног немачког права је то да је *Ausgedinge* стварноправни институт, а само доживотно издржавање реални терет. Принудни карактер, који се јављао при закључењу овог уговора у појединим немачким покрајинама имао је удела у одређивању правне природе овог института. Сеоска средина је у немачком праву била епицентар

¹⁹ Ibid., 11.

²⁰ Н. Суботић-Константиновић, Уговор о доживотном издржавању, Београд 1968, 19.

²¹ С. Михајловић, 12-13.

²² У Аустрији су се овим често користили младићи када наврше осамнаесту годину живота и реше да се жене и заснују своју породицу, пошто је то био најбољи начин да се избегне одлазак у војску. Тада су се младићи само привидно налазили у својству даваоца издржавања наспрам свог оца као привидног примаоца издржавања.

развоја доживотног издржавања.²³

Са развитком капиталистичких односа, почиње развој уговора о доживотном издржавању. Одлучујуће је било укидање кметства и натуралне привреде. Робноновчана привреда је заменила заостали натурални начин привређивања. Тај моменат је био преломан за претварање стварноправног карактера овог уговора у облигационоправни. Уговор о доживотном издржавању је правно настао оног момента када је власник имања могао по својој слободној вољи да одлучи да ли хоће и ако хоће коме ће, када и у ком обиму да уступи своје имање, а да за узврат добије доживотно издржавање. Овај институт и данас у Немачкој има стварноправни карактер. Регулисан је покрајинским законом о извршењу Грађанског законика.²⁴ Према овом закону за случај да се као накнада за доживотно издржавање не даје непокретно имање, за овај уговор ће важити правила о доживотној ренти.

На подручју Аустрије овај институт је регулисан као облигационоправни. Доношењем Аустријског грађанског законика престала је правна важност јавноправним прописима о доживотном издржавању из феудалног доба. Према Аустријском грађанском законнику прималац доживотног издржавања је могао за исто да да и било коју другу ствар мимо свог имања. Путем уговора о предаји је најчешће закључиван уговор о доживотном издржавању. Овим уговором је имовина у пуном обиму прелазила у власништво даваоца издржавања.

Пропаст застарелих феудалних односа је неминовно проузроковала и промену правне природе доживотног издржавања из стварноправе у облигационоправну. Овде је кључно рећи да се пропаст феудалних односа није десила одједном, као и да се није свуда одвијала истом брзином и то је имало одлучујућу улогу да ли ће се и у којој мери на неком правном подручју задржати у потпуности или делимично и стварноправни карактер доживотног издржавања. Нов начин привређивања је у овом процесу одиграо одлучујућу улогу, пошто је неминовно наметнуо нов начин закључивања доживотног издржавања, који је био у складу са савременим потребама. Доживотно издржавање се морало прилагодити облигационоправним

---

²³ Исто је било и у аустријском праву, док је швајцарско право било специфично у том погледу. Доживотно издржавање се у швајцарском праву развијало равноправно како на селу, тако и у граду и у том случају се као противнакнада за дато доживотно издржавање могла дати било покретна било непокретна ствар.

²⁴ О. Антић, 347.

правилима, превасходно због закључивања доживотног издржавања путем уговора.

Доживотно издржавање у аустријском праву је јединствен правни институт са јединственом унутрашњом симбиозом састављеном од различитих терета, службености и личних чинидби, које заједно имају збрињавајућу (обезбеђујућу) функцију. Сврха збрињавајуће функције је да се што подробније оствари издржавање лица, коме је то неопходно, а не да се имање још и додатно оптерећује.²⁵

За разлику од претходно поменутих земаља, једино Швајцарски Закон о облигацијама из 1911. године посебно регулише уговор о доживотном издржавању.²⁶ Према швајцарском праву је могуће да се одређеном лицу пружа доживотно издржавање, а да се као накнада за то обећава наследство и овакав уговор се зове наследни уговор о доживотном издржавању. Специфичност швајцарског права се састоји у томе што за обе варијанте уговора о доживотном издржавању важе правила о форми уговора о наслеђивању.

3. Француско право

Bail a nourriture (уговор о исхрани) је назив за уговор о доживотном издржавању у француском праву. Сам зачетак овог института је исти као и у средњевековној Немачкој, за разлику од његовог развојног пута, који је ишао у другачијем правцу, пре свега због различитог политичког, друштвеног и економског развоја. Француско сељаштво је било у бољем положају у односу на немачко, током средњег века. Током XIV века сељаци су успели да се ослободе кметске зависности, путем откупа.²⁷ Кључна разлика између овог института у средњевековном француском и немачком праву, састоји се у томе, што је овај институт развијан у правцу неименованог облигационоправни уговор у средњевековном француском праву, који под својим окриљем регулише разне облике издржавања. На почетку развоја института доживотног издржавања у Француској сам принцип је био исти као у Немачкој, а по угледу на формулу опата Маркулфа, док се разлика састојала у називу самог доживотног

²⁵ Н. Суботић-Константиновић, 24.

²⁶ Вид. чл. 521 швајцарског Закона о облигацијама.

²⁷ Е. А. Космински, 75 и даље.

издржавања. У Француској се доживотно издржавање изражавало описним путем.

Bail a nourriture је у почетку подразумевао издржавање у корист малолетника и то у два различита облика: 1. старији облик (уговор којим се једно лице, обично неко из фамилије малолетника, обавезало да издржава малолетника, а да му се за узврат плаћа годишњи пансион); 2. новији облик (овде се давала имовина малолетника издржаваоцу на плодуюживање, уместо годишњег пансиона).²⁸ Код старијег облика уговора обавезно је било одржавање јавне дражбе пре самог закључења уговора, пошто је уговор закључивало оно лице, које понуди најбоље услове. У средњовековном француском праву су душевно болесна лица била изједначена са малолетницима.²⁹ Душевно болесним лицима је било омогућено да се служе са оба облика уговора о исхрани како би себи могла да обезбеде доживотно издржавање.

Овде је било могуће и да се путем посебне модификације уговора о поклону закључи уговор о доживотном издржавању. Личност уговорника је овде имала непревазиђен значај, пошто је управо она на прави начин одражавала наклоност и пријатељство између уговорних страна.³⁰ Није био редак случај да се поклон учини конгрегацијама.³¹ У овом случају специфичност се огледала у величини поклона, који се давао. Могуће је било да се лице посвети само молитвама, као и да поред њих буде обавезан да обавља и друге послове. Овде је било спорно да ли се ради о добротином или теретном правном послу.³² У случају да је дете давало свом родитељу издржавање, оно га је у највећем броју случајева доводило у своју кућу како не би морало да му додатно даје и одређени новчани износ. Овде се радило о давању доживотног издржавања старијем лицу. У свим овим случајевима уговор је био теретан и алеаторан и то типа *do ut facias*.³³

---

²⁸ С. Михајловић, 18.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibid., 18-19.

³¹ Конгрегација је верско удружење.

³² С. Михајловић, 19.

³³ Тада једна уговорна страна има обавезу да преда ствар, а друга да изврши предвиђену радњу.

Уговор о доживотном издржавању по француском праву има облигационоправни карактер и на њега се поред општих уговорних правила примењују и обичајна правила. На овај уговор се могу применити и правила о доживотној ренти, али под условом да није реч о два специфична правила, која важе само за доживотну ренту, а по којима је дозвољен раскид уговора о доживотној ренти ако је уговор закључен у року краћем од двадесет дана од смрти примаоца ренте и по којима није дозвољен раскид уговора о доживотној ренти ако се не даје предвиђена рента.³⁴

У Француској уговор о доживотном издржавању никад није унет у грађански законик, превасходно из разлога што овај уговор никад није имао правни значај какав је имао у средњевековној Немачкој. Уговор о доживотном издржавању је регулисан само путем одговарајућих фискалних закона. Грађански законици, којима је узор био Француски грађански законик нису регулисали уговор о доживотном издржавању, а у ову групу спадају грађански законици Белгије, Италије, Шпаније и јужноамеричких држава. Лалоу је први писао о овом институту у средњевековном француском праву и то тек 1900. године.³⁵

4. Наше право

О претечи уговора о доживотном издржавању на нашим просторима нема података, али је уговор о доживотном издржавању са тачно одређеним елементима³⁶ постојао у средњевековној Србији. Овај уговор је био облигационоправног карактера, за разлику од истог уговора у немачком праву. Извор су многобројне повеље српских владара и властеле, којима су даривали манастире непокретностима, новцем, а за узврат су добијали доживотно издржавање, било за њих лично, било за њихове породице, било за трећа лица.³⁷ Постојала је и пракса да право ужитка на одређеном делу имања, који се поклањао

³⁴ Н. Суботић-Константиновић, 23.

³⁵ Вид. Н. Lalou, *Traite theorique et pratique du bail a nourriture*, Paris 1900, 30 – 69.

³⁶ Овај уговор о доживотном издржавању није био неименован уговор у нашем средњевековном праву, док је по данашњој класификацији уговора према законском регулисању био именовани уговор. Вид. С. Перовић, *Облигационо право*, Београд 1976, 113-115.

³⁷ О. Антић, З. Балиновац, *Коментар закона о наслеђивању*, Београд 1996, 493-494.

манастиру припада ктитору.³⁸ Ктитор³⁹ је имао и право становања на делу имања, које је поклоњено манастиру. Поред владара поклоне манастирима су могла да учине и друга лица, која су исто као и владари, имали право ужитка на поклоњеном имању све до своје смрти. После њихове смрти имање је прелазило у власништво манастира. Доживотно издржавање се могло установити и за жену, али под условом да се не уда (не омужи). Правило о установљењу доживотног издржавања је установио казнац Димитрије у првој половини XIV века.⁴⁰ У средњем веку је било могуће да се физичка лица нађу у улози даваоца доживотног издржавања.⁴¹

Специфичне ситуације су се појавиле са продором Турака на просторе средњевековне Србије током прве половине XV века. Суштина је била у томе што су српски владари сигурност потражили на Светој гори (Атос) у Грчкој, а своје раније учињене поклоне тамошњим манастирима су искористили у намери да себи и својим породицама обезбеде доживотно издржавање.⁴²

Адрфат (аделфат, комат) је уговор, који се везује за личност, а давао се у природи или новцу. Адрфат се могао стећи и једнократним откупом.⁴³ Лице, које је добијало адрфат обично се и замонаши како би се он што је лакше могуће и остварио. Кнегиња Милица (монахиња Евгенија) је, на овај начин, обезбедила издржавање како за себе лично, тако и за своју породицу. Обезбеђивање издржавања кнегињи Милице и њеној деци се може видети у „даровној хрисовуљи“ из 1395. године из манастира Свети Пантелејмон.⁴⁴ Изузетак од претходног правила се односио на властелу, којима није постављан захтев да се замонаше како би добили потребно издржавање.⁴⁵

³⁸ Вид. Т. Тарановски, *Историја српског права у Немањинској држави*, Београд 1935, 96 и даље.

³⁹ Ктитор је оснивач и заштитник манастира.

⁴⁰ Т. Тарановски, 97.

⁴¹ Ово је видљиво из правних докумената у времену XIV – XVIII века на подручју средњевековне Црне Горе и Херцеговине.

⁴² Ово је било у складу са једним од средњевековних докумената, који потиче из 1398. године, а по коме су манастири били дужни да обезбеде помоћ у виду новчаних давања и обезбеђења природних потреба сваког људског бића, као што су стан и храна. Вид. С. Михајловић, 21.

⁴³ Н. Суботић-Константиновић, 10.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Р. Грујић, *Светогорски азил за српске владаре и властелу после Косовске битке*, Скопље 1932, 65-95.

Повеља краља Милутина, која потиче из 1318 – 1321. године је први правни документ из кога се може видети обезбеђење адрфата. Могуће је било да временом настане сукоб међу лицима, која примају потребно издржавање од манастира. Исто је било и да један међу њима надживи друге примаоце издржавања. У оба случаја је један део адрфата припадао манастиру, док су се други делови адрфата могли припојити адрфатима других примаоца издржавања.⁴⁶ Дозвољено је било да се доживотно издржавање преобрази у доживотну новчану ренту, а до овога је долазило у случају да лица, којима је потребно издржавање не могу да га приме у натуралном облику.

Вакуф^{47 48} је задужбина заснована по правилима шеријатског права. Постојао је и породични вакуф. Код породичног вакуфа је његовом оснивачу било омогућено да установи правило да се приходи са имања троше како на његово лично издржавање, тако и на издржавање његових ближих и даљих сродника али под условом да се у неком каснијем периоду приходи са имања користе искључиво за потребе самог имања.⁴⁹ На подручју средњевековне Србије породични вакуфи су били изузетно ретка појава.

У проучавању овог института може се уочити још једна веома важна разлика између нашег и немачког средњевековног права. Ова разлика се огледа у следећем:

1. код нас се говори о овој установи код властеле, а у Немачкој нема трага о овоме, већ о кључном развоју ове установе на селу, пошто се градско становништво користило новчаном рентом, а племићима није било потребно ни једно ни друго. На селу је у средњевековном праву дуго преовлађивала колективна својина, па није био испуњен први и основни услов за развој уговора о доживотном издржавању. Имања на селу су у целокупном обиму припадала породичној задрузи⁵⁰ у средњевековном српском праву. Породичне задруге нису

⁴⁶ Н. Суботић-Константиновић, 11.

⁴⁷ Најпознатији историјски пример вакуфа је вакуф Исабега у Скопљу, који потиче од 10. јула 1469. године по коме је дозвољено али под условом да преостане прихода са имања, који нису неопходни за одржавање имања да се они могу дати неком из фамилије снивача вакуфа ако остане без средстава за живот.

⁴⁸ Најпознатији историјски пример вакуфа је вакуф Исабега у Скопљу, који потиче од 10. јула 1469. године по коме је дозвољено али под условом да преостане прихода са имања, који нису неопходни за одржавање имања да се они могу дати неком из фамилије снивача вакуфа ако остане без средстава за живот.

⁴⁹ М. Беговић, Вакуфи у Југославији, Београд 1963, 53-54.

⁵⁰ Вид. Ж. Перић, Задружно право по Грађанском законнику Краљевине Србије, Београд 1913, 3-6; А. Јовановић, Историјски развитак српске задруге, Београд 1896, 20-26.

биле непроменљиве целине, пошто су из њих вршена издвајања у одређеним временским роковима. Ово је обично био случај кад син одлучи да се жени. Било је могуће и да се имање породичне задруге поклони манастиру, које је било заштићено од стране владајућег слоја у средњовековној Србији у случају да неко од чланова задруге одлучи да поништи индивидуални акт располагања заједничким имањем.

Долазак Турака је прекинуо процес распадања задруга, који је започео у XIV веку услед постепеног развоја новчане привреде и приватне својине. Задруге су опстале на српском селу све до XIX века. У XIX веку неминован је био продор робноновчане привреде, који се убрзаније одвијао у варошима него на селу. Важно је рећи да се процес распадања задруга није могао одиграти без уплитања законодавца. Према Грађанском законнику за књажевство Србију из 1844. године породична задруга је променила свој правни карактер из неотуђиве и ненаследиве својине задругара у отуђиву и наследиву индивидуалну својину задругара. На територији Хрватске је тек 1889. године законским путем регулисано дељење задруга и омогућено њихово распадање доношењем Закона о кућним задругама. 1888. године је донет Општи имовински законик за Црну Гору, који је питање правног статуса задруга решио примењујући два правила. Прво правило је регулисало однос задруге са лицима ван задруге и дало је задрузи својство правног лица и на тај начин је омогућило распад задруге. Друго правило је међусобне односе задругара до даљњег поверило обичајном праву. Словенија је изузетак у средњовековном праву што се тиче доласка Турака на наше просторе и заустављања распада задруга. Ово превасходно из разлога што је у Словенији био доминантнији утицај аустријског права. Уговор о доживотном издржавању у Словенији је изграђен по узору на исти уговор у аустријском праву и ова два уговора су по својим битним особинама била идентична, с тим да је он у Словенији носио назив нарочилна погодба.⁵¹

За време владавине Турака, често је самохрано лице обезбеђивало доживотно издржавање усињавањем неког младића или су се побратимљавали или је једно лице доводило у своју кућу читаву несродничку породицу и тиме се стварала задруга, с тим да усиновљеник, побратим или глава те доведене породице, за живота или путем наслеђа добије имање.⁵²

⁵¹ С. Михајловић, 27.

⁵² Ibid., 29.

Развој робноновчане привреде, а заједно са њим и развој грађанског права је донео са собом и једну новину, пошто је сматрано да се новонастали односи могу регулисати новим правним средством – уговором. Пре ове новине су односи између задругара имали форму уговорне задруге, иако су били испуњени сви потребни услови да се закључи уговор о доживотном издржавању, који би био праћен заједницом живота. На простору тадашње Србије није одмах коришћен уговор о доживотном издржавању, већ се на самом почетку развоја новог правног института – увора, користио уговор о наслеђивању⁵³ са намером обезбеђивања доживотног издржавања.⁵⁴

У Црној Гори доживотно издржавање је најчешће настајало путем тестаента нетипичне садржине, пошто је удатим ћеркама било ускраћено право наслеђивања без навођења разлога.⁵⁵

Појава приватне својине је најважнија етапа у формирању уговора о доживотном издржавању, какав постоји у савременом праву. Настанак приватне својине поред својих неоспорних предности имао је и недостатака за схватања средњовековног права. Први и основни недостатак се односио на питање како остарелим лицима обезбедити основно издржавање у моменту када она постану неспособна за привређивање. Претходно питање се није постављало за време постојања колективне својине, јер је тада њихово издржавање падало на терет целе заједнице. Проблем издржавања остарелих и за рад неспособних лица је решаван тако што су она уступала своје имање за рад способном лицу, које је било у обавези да уступиоцу даје доживотно издржавање. Овај уговор су могли да закључују равноправно како сродници тако и несродници, обично када уступилац имања није имао деце. Временом су уговор о доживотном издржавању почела да закључују и лица способна за привређивање и то са својим првостепеним потомцима како би породицу и имање сачували од великих намета, који су убирали феудалци и држава.⁵⁶

За време Краљевине Југославије правно је регулисан само уговор о доживотној ренти. Тада је ипак постојао и уговор

⁵³ Уговор о наслеђивању се тада звао уговор на случај смрти. Овај уговор је први пут био употребљен пред Касацијом 1868. године. *Ibid.*, 30.

⁵⁴ Ради обезбеђивања доживотног издржавања се понекад користио и поклон са налогом, а на појединим деловима територије, који су били под снажнијим утицајем аустријског права се користио институт сличан уговору о доживотном издржавању из аустријског права, а у градовима је у честој примени био и уговор о доживотној ренти.

⁵⁵ Н. Суботић-Константиновић, 17.

⁵⁶ *Ibid.*, 7-8.

о доживотном издржавању али под називом „уговор о заједници живота, рада и имања“ и обично се закључивао на селу.⁵⁷

Све до доношења Савезног закона о наслеђивању⁵⁸, највећа заслуга за развој уговора о доживотном издржавању припала је Аустријском грађанском законнику пошто је он био у примени на великом делу наше територије све до 1941. године. На нашим поручјима у којима је важио Аустријски грађански законик правну важност је имао само уговор о доживотном издржавању по коме се пренос примаочеве имовине вршио одмах по закључењу уговора. Уговор о доживотном издржавању, који је пренос имовине примаоца издржавања одлагао до момента његове смрти имао је правну важност али само под условом да је био закључен између брачних другова, пошто су се овакви уговори подводили под категорију уговора о наслеђивању. На подручјима где се примењивао Српски грађански законик пуноважан је био само уговор о доживотном издржавању, који је пренос имовине примаоца издржавања везивао за моменат његове смрти.

СЗОН је први закон, који је код нас правно регулисао уговор о доживотном издржавању и то само онај његов облик, који је био у примени на нашим подручјима за време важења Српског грађанског законика. На исти начин је поступио и Закон о наслеђивању⁵⁹ Републике Србије.⁶⁰

5. Закључак

Уговор о доживотном издржавању је током свог развојног пута имао велики значај како у економском тако и у друштвеном и културном животу тадашњих народа. Овај уговор је поред своје основне функције обезбеђивања издржавања истовремено имао и заштитну функцију. Управо заштитни карактер овог уговора даје одговор на питање зашто су се током средњег века духовне институције често појављивале у улози даваоца издржавања. Духовне, а касније и посебно осниване институције за пружање доживотног издржавања

⁵⁷ О. Антић, З. Балиновац, 494.

⁵⁸ Савезни закон о наслеђивању – СЗОН, Службени лист ФНРЈ, бр. 20/1955.

⁵⁹ Закон о наслеђивању – ЗОН, Службени гласник РС, бр. 46/95.

⁶⁰ Вид. чл. 194, ст. 1 ЗОН.

су старим лицима, која више нису била у стању да се сама старају о својим потребама уливале већу сигурност да њихова права неће бити изиграна. Стара лица су била уверена да је то Божја воља да они кад остаре треба да уступе своје имање како би у миру и тишини провели остатак живота.

Доживотно издржавање је било у најширој употреби у средњевековној Немачкој међу сељачким становништвом, јер су се они помоћу њега штитили од самовоље племићког сталежа. Код наших народа је владала обрнута ситуација, пошто су се уговором о доживотном издржавању користиле само владајуће породице. Узрок овоме је дуго задржавање колективне својине на сеоским имањима, која је била главна сметња настанку и развоју доживотног издржавања путем самосталног уговора. У селима се живот одвијао у оквиру породичних задруга, док је у градовима и варошима било теже обезбедити њихово функционисање, па се у њима нешто раније отпочело са употребом уговора о доживотном издржавању.

XIX век је са собом донео нове друштвене, правне и економске оквире. Реч је о новом добу, које је неминовно условило распад примитивних заједница, појаву приватне својине на земљишту, а последица тога је појава робно-новчане привреде уместо заосталог природног начина привређивања. Међусобно деловање ових појава је довело до схватања да је неопходно да се и правно уобличи институт доживотног издржавања са намером спречавања потенцијалних спекулација до којих може доћи приликом настајања доживотног издржавања, до чега је на нашим просторима дошло тек доношењем СЗОН-у.

Непревазиђеном значају уговора о доживотном издржавању је, у највећој мери, допринела његова правна природа, која је од самог његовог зачетка, па све до данашњих дана остала непромењена било да је реч о правним системима у којима је она облигационоправна било да се ради о немачком праву у коме има стварноправни карактер.

Vanja Petrović, LL.M.
PhD student, Faculty of Law
University of Belgrade

BEGINNING THE LIFE BENEFICIARY CONTRACT

Summary

During study of personal care contract special attention should be devoted to its origin. Roots of personal care contract date back to the down of Middle Age which is characterized by tribal way of life when people who lived back then used their own customs in regulation of their mutual rights and obligations. Turning point for the creation and further development of personal care contract is the formation of privately owned land and at the same time private family estates. Only then question regarding support of a people who because of age were not capable of earning rose, since their support during the tribal way of life was born entirely by the entire tribe. Development of personal care did not have the same path in all areas. While in Germany these types of contacts were commonly used in the rural population in our region it was in use mainly among the ruling classes of society. Reason for this is long retention of collective ownership of the farms during the Ottoman rule. The difference appeared in the legal nature and life support, as in Germany personal care contract is considered proprietary in the nature while here it is of contractual nature. Development of personal care contract imposed the need for its legal regulation. In our country this regulation was conducted in 1955.

Keywords: origin of life beneficiary, purpose of the life beneficiary, place of life beneficiary, legal nature of life beneficiary, legal regulation of life beneficiary.